

A város csaknem két évszázadon át betöltött kiemelkedő jelentőségű és igen sok árura nagyon forgalmas piacközpont szerepét a legnagyobb mértékben a vasúti összeköttetés kiépülése befolyásolta. A Pest–Hatvan–Salgótarján–Losonc–Ruttka–Oderberg között tervezett „Éjszakai Vasút” építése sok gonddal, több szakaszban történt meg. A vonal fő célja a salgótarjáni kőszén olcsó fővárosi szállítása volt. Az 1865-ben csődbe jutott vállalkozást gr. Forgách Antal kancellár bécsi kormányzati kapcsolatai mentették meg. A vasúttársaságot államosították és mint az 1868-ban létesült MÁV első vonala 1867-ben készült el Salgótarjánig, négy év múlva 1871-ben pedig Füleken át Losoncig nyílt meg a forgalom számára. Másik végállomása Pesten a Józsefvárosban a mai Orczy térnél volt, ahol e sorok szerzője fiatalkorában még állt a vasútra emlékeztető, azóta lebontott Losonci utca és a Losonci köz. A fővárossal kiépült közvetlen korszerű közlekedési kapcsolat nem járt egyértelműen a felvidéki város kereskedelmi élete javára, bár más szempontból kimentette a hajdan rendkívül forgalmas várost az elzártságból. Helybeliek 1869-ben kezdeményezték egy Losonc és Rimaszombat között építendő lóvasút létesítését – ám ekkor ez már ódivatú terv volt és elenyészett. Később azonban helyi érdekű vasút épült a közeli Gácsra, illetve Poltáron át Rimakokovára is.

A vasút és a gyáripár kiépülésével Losonc modern kisvárossá vált, a jómódú magyar polgári élet egyik példájává. A kiegyezést követő békés fél évszázad további fejlődést, gyarapodást hozott az 1891-ben közigazgatásilag is egyesült ikervárosnak.

Pálmány Béla

Szigetvár 1566-os ostroma egy horvát hőskölteményben

*Dobra gospoda, spomenemo se sada
Od Sigeta grada Zrinskoga Mikule
Kako smo zgubili Sigeta varoa
Po kom je opustil na ugarski orsag...*

*Jó urak, emlékezzünk most
Sziget várára és Zrínyi Miklósrá
Hogy is veszeztettük el Sziget városát
Minek utána elpusztult magyar országunk...*

Az ismeretlen nyugat-magyarországi horvát szerző ezekkel a sorokkal kezd *A szigeti csata (Boj pod Sigetom)* 1566. augusztus 5-től szeptember 7-ig tartó ostrom leírásába. A hősies küzdelmet folytató Zrínyi Miklós szigeti várkapitány 2300 jól képzett magyar–horvát katonájával és német tüzeivel a többszörös oszmán túlerővel (60–65 ezer harcos) szemben alul maradt, s megmaradt vitézeivel együtt hősi halált halt. Az ostromlók a Zrínyi sereghez hasonlóan 60 ágyúval, de lényegesen több puskával rendelkeztek. Az oszmán–török sereget maga a 75 éves Nagy Szulejmán szultán (törökül Kanuni Sultan Suleyman-nak szokás nevezni), valamint a horvát származású nagyvezére, Szokollu vezette a Szigetvár közeli mezőkre 1566. augusztus 15-én. A török hadak a horvát epikus ének szerint tábort vertek: *Egyik reggel korán Szigetre nézve / Semmit sem látható a széles mezőben / Csak annak négy oldalán a fehér sátrakat...* Szigetvár azonban jól meg volt erősítve. A török forrásokból tudjuk, hogy Szigetvár főparancsnoka, Horvátország bánja, a horvát ubiáe főnemesi családból származó Zrínyi Miklós gróf, a veszedelem láttán a török sereg közeledtére az erőd középső részére egy nagy keresztet helyeztetett, a vár falaira vörös posztót húzatott és néhány bástyájának a tetejét pedig ónnal fedette be, amelyet némelyek ezüstszínű fényes plakettának véltek. Zrínyi ezzel a díszítéssel kívánt válságot adni a szultán pompás felvonulására.

Zrínyi Miklós 1557. november 2-án (vasárnap) vette át – a horvát származású Horvát Márk (akit Stančićnak neveztek) augusztusi halálát követően – a várbán tartózkodó bécsi hadbiztosoktól Szigetvár védelmét. A török sereggel folytatott küzdelmei mindkét szigeti kapitánynak már korábban több jelentős győzelemhez vezettek, s az oszmán hódítók legyőzhetetlenségének híret gyakorta megtépázták. Horvát Márk a várat kb. 1800 védővel védte 1556-ban, és veszedelmet mért Hadim Ali budai pasa 25 000 fős ostromló seregére. Zrínyi seregének magyar–horvát vitézeire, kiegészülve az ausztriai tüzeikkel, többször és több helyen köszöntött a hadiszerecnce: 1545-ben a Kulpa vidékén sikeresen harcolt Ullemán pasával szemben; 1552-ben

a maruseweci győzelemmel megmentette Horvátországot; 1554–1555-ös években sikeres portyákat hajtott végre a boszniai török csapatok ellen; 1556-ban Korotna visszavételénél aratott hadisikereket; 1562-ben a túlerőben lévő Oroszlán pozsegai béget verték meg „mezei” csatában, amely a horvát seregek krbavai (1493. szeptember 9.), valamint a magyar seregek mohácsi vereségét (1526. augusztus 29.) követően örökre szertefoszlatta a török illúziókat. A két ellenfél a harcok során megtanulta egymást tisztelni, egyet azonban nem ismertek: a meghátrálást, azaz a megfutamodást, maradt tehát a hősi halál.

Zrínyi Miklós a szigeti várat a bécsi Haditanács segítségével megerősítette, s vesztere az Újváros építésébe (1564–1565) fogott, pedig a vár erőssége az Újváros nélkül a természetes akadályok révén kedvezőbb volt. Szigetvár 1566-ban három részből állt: a külső, a középső és a belső várból, illetve az Óvárosból, az Újvárosból és a Várból. Mind a három rész körül volt árkolva és a részeket hidakkal kötötték össze. A várat öt bástyával erősítették meg. A 4–5 méteres és néhol 7 méteres várfalakak úgy építették, hogy az összekapcsolt tölgyfagerendák közé földet döngöltek. Tégglából a haranglábak és a várvédő katonák házai épültek. A bécsi Haditanács 3000 főben állapította meg – Újváros nélkül – a katonaság létszámát, értesülhetünk Zrínyi 1566. március 21-i leveléből, amelyben sürgeti a katonai állomány 6000 főre történő kiegészítését. Hasztalanul, ugyanis azt augusztusra sem töltötték fel, azaz a szultán csapatai huszonnégyezeres túlerőben voltak. A várban a katonaságon kívül még 2000-re volt tehető a parasztok, kőművesek, ácsok, továbbá asszonyok és gyermekek száma. Az Újváros felépítésével a vár védeltsége csökkent, a Haditanács sem küldött újabb csapatokat, sőt Zrínyinek kellett hozzájárulnia a katonaság eltartásához. Zrínyi Miklós Horvátország bánjaként – 1557 novemberétől tárnokmester és a Dunántúl főkapitánya – már ez év januártól részt vett Szigetvár újjáépítésében. Muraközi és Vas megyei birtokairól ezer forint értékben búzát és más gabonaféléket szállíttatott a várba. Szelaniki Musztafa – történetíró egyben az ostrom szemtanúja – szerint a várban a magyarokból, horvátokból és osztrákokból álló erős védőcsapatok semmiben sem szenvedtek hiányt. Katonái és hajdúi a már török ellenőrzés alatt lévő baranyai, somogyi, bácskai, szlavóniai és szerémségi részekben újabb településeket hódoltattak meg, ami alatt értendő: rendszeresen szedték a földesúri járandóságokat. Zrínyi Miklós kemény fegyelmet tartott a várban. Egyik katonáját, aki valami oknál fogva kardot rántott felettes tisztje ellen felakasztatta, egy agát, aki fogságába esett megöletett. Megbízható, hűséges tisztnek vették körül. Még a konyha kiadásairól is pontos, naprakész jegyzék számolt be, többek között arról is, hogy mi került a várkapitány asztalára, de a török rabok sem éheztek, gyakran kaptak húst, sőt cseresznyét is. Zrínyi elvhűségét, elkötelezettségét mi sem jellemezheti jobban, mint a török források szerinti feljegyzés, miszerint Szulejmán szultán sikertelenül próbálkozott ígéretekkel rábírní a vár feladására, amelynek fejében neki kívánta adományozni egész Horvátországot.

Visszatérve a nyugat-magyarországi horvát hősénekhez – amelyet a zágrábi Fran Kurelac (1811–1874) jegyzett le a Vas megyei Horvátlövön és Horvátjárfalván –, megemlítendő, hogy az mégse került be a szerző *Jačke...* című, igen későn megjelenő művének 1871-es kiadásába. A népdalgyűjtő ugyanis a gyengének tekintette, hasonlóan a *Rákóczi Ferencről szólóhoz*. Bizonyára nem véletlenül, mert Szigetvár ostromát ismerhette más forrásokból is. Így többek között Zrínyi kamarása, Ferenac Črnko (Cserenko Ferenc) túlélve az ostromot, horvát nyelven megírta a szigeti 32 nap történéseit, amit Budina Sámuel *Historia Sigethi* (Wien, 1764) fordított latinra. Črnko művét használja fel a zárai Brne Krnarutić (Karnarutics Barna, 1515–1572) halálát követően *Vazetje Sigeta grada* (1584) címmel megjelenő eposzában (magyar nyelven is megjelentek: 1956-ban *Zrínyi énekek* címmel Kiss Károly tolmácsolásában, valamint *Délszláv hősi énekek* címmel 1968-ban) a szigeti hősöknek állítva emléket dalmáciai horvát nyelven. Nem zárhatjuk ki azonban azt sem, hogy Kurelac ismerhette a szigetvári várkapitány dédunokájának, gróf Zrínyi Miklós (1620–1664) költő és hadvezérnek, az 1645–1646 telén megírt *Szigeti veszedelem*, illetve *Zrínyiász* címmel megjelentetett művét, aki nagy munkájában Karnarutics legjobb elemeit használta fel. Öcse, gróf Zrínyi Péter (1621–1671) *Opsida Sigetska* címmel horvát nyelvre fordítja le Miklós bátyja eposzát oly módon, hogy az nem egyszerűen a magyar eredeti parafrázisa csupán. A fordításból 34 eredeti sor kimaradt, azonban újabb 111 sorral megtoldja, valamint – eltérve az eredetitől – a VI. énekben korának a horvátok Béccsel szembenálló hangulatát is beleszőtte a cselekménybe.

Nos, a *Boj pod Sigetom* nyugat-magyarországi horvát népi epikus ének a költő Zrínyi művének megjelenéséig az eseményeket ugyanúgy időrendi sorrendben énekelte meg, mint több más hasonló mű, kivéve a Zrínyi utódok alkotásait: *A magyar, német és a szláv urak Zrínyi Miklóst választották meg, a pozsonyi országgyűlésen Sziget várának védelmére. Tették ezt nem minden ok nélkül, mivel Zrínyi ismerte a vár erősségét, ami megfelelt a valós történelmi tényeknek is. A király a várnak puskaport és ólmot küldött, majd horvát földön Zrínyi elbúcsúzott fiatal nejétől és György fiától: Édes, jó fiam, te magad is jól tudod, / Hogy Szigetváron fejemet veszem... – közölve ily módon az ismeretlen népi szerző a búcsúzás komor, baljóslatú atyai szavait. Valóban, Zrínyi a muraközi csáktornyai birtokán hagyta fiát, akit a nagyvezér Szokoli fogságba kívánt ejteni. Ferudin bej a következőket írja: Zrínyi birtoka tulajdonképpen Csáktornya vára volt, és ott élt fia és ott volt az egész vagyona. Ezért török portyázó csapatokat küldtek arra felé, hogy valamilyen foglyokat szerezzenek, és tőlük hasznos híreket halljanak. Állítólag akkor Zrínyi fia is éppen kijött a várból, hogy apjáról értesüléseket szerezzen, s útközben találkozott a török csapattal. A két fél megütközött, Zrínyi fia azonban vereséget szenvedett és néhány embere, közöttük egy dobos és egy kürtös a török fogságába esett...*

A horvát népében a *hajdúkról* és a *várak vizének elvezetéséről* is szó esik. Dandó Ferenc hadnagy és Radovan Jakab hadnagy vezetésével augusztus 14-én 200 hajdúval kitértek a várból, hogy megakadályozzák az ostromlókat a vízfogó töltés keresztvágásában. Akciójuk sikertelennek bizonyult, ugyanis a török még a kicsapás előttelen átvágta a töltést, minek következtében – két nap múlva – a külső vár egészen a belső vár árkáig víz nélkül maradt.

Hiteles a népi szerző azon értesülése is, miszerint a várvédők három kitéréssel próbálkoztak csapást mérni az ostromlókra. A másodikra szeptember elején került sor, majd egy hétre rá a harmadikban a várvédők a hősiességben mind elesnek.

A hősi küzdelem tragikus végkifejletéért: Szigetvár elestéért a nyugat-magyarországi horvát szerző egy áruló németet tesz felelőssé, ami nem felel meg a történelmi valóságnak, ugyanis a német védők mind egy szálig elesnek, ám a horvát hősepikai modell szerint a tragikus bukásokért általában a más nemzet fiai a felelősek. Ezért nem kell megrökönyödnünk a következő sorokon ... *kiugrott a várból, / Elmondta Szigetvár erősségének titkát / Hol ásták el a puskaport... A puskaport a lőportoronyban és egy lőporraktárban tárolták a védők, amit a törökök az ostrom során felrobbantottak, illetve a vár török bevétele során a lőportorony felrobbant az elhárpódzó tűzben.*

A várkapitány látva, hogy az Újvárost nem tudja tartani – az ott lévő élelmiszereket, fegyvereket a várba szállítva – tervszerűen vonult vissza, elkerülve a felesleges embervesztéseket. Az Újvárosban elesett 300 katonát az Óvárosban újabb 1200 vitéz követte a hősi halálba az ostrom 15 napja során. Zrínyi még megmaradt 800 katonájával 17 napig tartotta a várat, állva a török ostromát. A janicsárok rohamairól a horvát népének is gyakran szólnak, akiknek egyik *bőlük basija* a vár fala alá ment és egy aknával felrobbantotta a lőporraktárt, ahol maga is elesett. A robbanás nagy károkat okozott a falakban, a réseken a janicsárok több rohamot intéztek a védők ellen. Ekkor zárkózott a várba Zrínyi megmaradt vitézeivel, amit pontosan feljegyez a hősenek is, háromszázra téve az életben maradtak számát.

Zrínyi Miklós, nem látva más kiutat, végső rohamra szánta el magát. A horvát Anonymus szerző szerint a várkapitány ezeket mondja: *Vigan induljunk most, kedves testvéreim, / Ne hagyjuk magunkat könnyen elfogni, / Mint a fűrjeket úgy fogdosnának minket össze, / Hanem vigan kardot rántunk / Mert így Istent nem felejtethetjük el*

A török források az ostromlók nagy veszteségeiről számolnak be. Ferudin bej szerint Zrínyi-nek nem is maradt más lehetősége, mint megadni magát az ellenségnek vagy hősiességgel meghalni. Ibrahim Pecsevi krónikás így írja le Zrínyi utolsó óráit: *Szép díszruhát öltött, és zsebébe száz aranyat tett azzal a gondolattal, hogy aki életével végez, annak legyen ajándékba. Majd felkötötte öseitől örökölt kardját, és megmaradt katonáival kirohant a várból.* Szelani ki ostromnál jelenlevő török szemtanú szerint: *Zrínyi fejébe tette ezüsttel és arannyal díszített bársonyos kalapját, s a mellén arany láncsal, kezében aranyozott karddal rohamra indult. A roham közben azonban az egyik janicsár fegyverének golyója eltalálta őt, s amint felismerték benne Zrínyit, sok janicsár rárohant, fejét levágták, és rögtön a nagyvezérhez vitték. Később Szokollu nagyvezér parancsára, amint ez az akkori világban szokás volt, elküldték Budára Szokollu Musztafa pasához Zrínyi fejét, hogy ő továbbítsa azt a császár emberének.*